

Літературна критика

Роман Ткаченко

НОТАТКИ ПРО “КОХАНЦІВ ЮСТИЦІЇ”, АБО ВЕСЕЛИЙ АПОКАЛІПСИС

[Андрухович Ю. Коханці Юстиції: роман. – Чернівці: Меридіан Черновіц, 2018. – 304 с.]

1.

Свого часу Підмогильний писав, що український письменник зазвичай не переймається власним зовнішнім виглядом. Нова книжка Юрія Андруховича засвідчує, як далеко ми відійшли від цього по суті провінційного стану речей. Ошатний том у суперобкладинці роману “Коханці Юстиції” – не лише маркетинговий хід (мовляв, зустрічають по одежі); широкоформатні ілюстрації, посторінкові примітки (частково ігрового характеру), прикінцеві подяки і навіть вишнево-кривава тканка закладки – усе працює на додаткове посилення змісту, на його театралізацію. Приміром, приблизний, напівдитячий характер ілюстрацій (саме про такі малюнки зі стислими коментарями, любленими в дитинстві, пише автор в останньому розділі) гармонує з вільним, розкутим трактуванням (“параісторичним”) історії в романі.

2.

Напівумовне історичне тло перегукується з відверто ігровими авторськими жанровими означеннями, умисно різними в анотації і на титульній сторінці: роман паранормальний і параісторичний. Насправді, як на мене, це не що інше, як роман у новелах. Тобто роман, у якому зовнішньо-події зв'язки між частинами слабші за внутрішні, проблемно-тематичні. Коли на початку 1990-х років Ю. Шевельов вказував на літературних учителів молодого прозаїка (Гофман–Гайне–Гоголь), багатьом могло здаватися, що старого науковця підводив академізм мислення і консервативність смаків. Адже бубабісти, зокрема їхній патріарх, досить незалежно трималися супроти будь-яких традицій – як вітчизняних, так і зарубіжних. Однак історія цього жанру змушує згадати не тільки крутійський роман чи американця Дос Пассоса, а й найбільших репрезентантів цього явища в українській прозі ХХ ст. – Ю. Яновського і О. Гончара. Шевельовські Го-Гай-Го були романтиками, як і ці двоє. Отже, є підстави твердити, що Ю. Андрухович тяжіє до романтичного полюса творчості, якщо розуміти під “романтизмом” одну із двох мистецьких орієнтацій (зрівноваженість/незрівноваженість) у річищі роздумів Д. Чижевського про маятникову природу зміни мистецьких стилів. Ф. Ніцше наразі волів би говорити про діонісійське начало.

3.

Текст Андруховича влізнаєш із першої фрази. Вона повнозвучна і легко сприймається на слух. Їй властива продумана архітектоніка, дві особливості якої принаймні відразу впадають у вічі. По-перше, схильність до ампліфікацій, списків і переліків. По-друге, компоненти переліку подекуди, з якогось моменту, а то й відразу, формуючись у сурядні словосполучення чи речення, починають

множити двійників, обертаючись у гру словами. І така стилістика притаманна багатьом його романам. Приклади з “Коханців Юстиції”: “Базарний рубач змахнув тільки раз, і хропіння вмить перейшло у хрипіння” (с. 296), перелік присутніх на площі перед синагогою під час страти двадцяти сімох (розділ “Сансара”, або Заколот ангелів”), “...не слід забувати й безліч розстрілів принагідних, випадкових, позапланових, індивідуальних, помилкових, розстрілів з розрахунку, розстрілів-помст, розстрілів-усунень, розстрілів-грабунків” (с. 206), “Незавершена історія перестає бути історією. Але більшість історій цього світу саме незавершені” (с. 301), популярні радіоспікери “із симетричними іменами Яньо Франів і Франьо Янів” (с. 73), повторювані переліки друзів Самійла Немирича або Фелюся тощо.

4.

Спробую за прикладом палеонтолога Кюв'є висловити гіпотезу про ті світоглядні концепти (поняття-образи), які криються за такою будовою фрази. По-перше, концепт урізноманітнення (у позитивному сенсі) і розпаду, розкладу, розладу. Ідеться не тільки про стилістику чи композицію. Сама еволюція творчості письменника розгортається в напрямку фрагментації. І “Таємниця”, і “Лексикон інтимних міст” – це по суті мозаїка. Урізноманітнення, продуктивність засвідчує повноту життя, красу й силу. У такому світлі ні розбишацтво, ні пияцтво, ані перверсії не здаються пересадом. Вони плинуть буйним потоком, як колоритні описи грішників в “Енеїді” Котляревського. Однак знову ж таки з якогось моменту вічний карнавал життя починає відсвічувати дантівським інферно. Жоден роман Андруховича досі не обходився без чортівні. А часом, як-от і в цьому романі, зло знаходить своє виправдання не тільки й не стільки в креативному авантюристві, скільки в естетській самозреченості декадансу. Одне слово, воля до безмежного врізноманітнення все-таки спиняється в передчутті остаточного хаосу. І тоді множаться асиметричні дзеркальні відображення. І тоді лунає сміх. Він допомагає реалізувати другу тенденцію вибудованого митцем художнього світу до оприсутнення, освоєння інакшості або концепт уніфікації.

5.

Попри брак спільного сюжету, книжку, як і належить, зшивають у єдине ціле тип героя, географічне тло подій, наскрізні мотиви, як-от мандрівний цирк “Ваґабундо”, що змінюється в останньому розділі на цирк “Прага”, фатальна роль жінки в кожній з історій. Однак вирішальну роль у цьому об'єднувачому сенсі відіграє загальна атмосфера легкості, що її витворює справжній герой книжки – амбівалентний, стверджувально-заперечувальний сміх. У його світлі набувають відносності конфлікти і протиставлення злочину та мистецтва жити, світів поцейбічного і потойбічного, артефактів сучасності і минулого, друзів і ворогів. Множина класифікацій виявляється в основі різними ликами чогось єдиного, а сміх стає головним інструментом езотеричного пізнання. Точніше сумнів у непорушності дотеперішнього стану речей робить відносними всі класифікації. Сміх видобуває нові сенси і відкриває нові перспективи.

Однак було б помилкою вважати, що постмодерністська іронія наразі перемагає. Обидві означені тенденції перебувають не так у стані конфлікту, як доповнення. Обидві мають власні обмеження. Урізноманітнення обертається розпадом. Натомість якою б гострою й зухвалою не була б іронія, котра зриває маски з усього нібито чужого, загрозливого, незрозумілого, але й вона безсила перед невмолімою реальністю смерті. Можливо, тому автобіографічна нота посилюється якраз в останній, нарочито незавершеній історії. Іронія, якій удавалося надати межі попереднім розділам, тут виявилася б у цій ролі фальшивою і блюзнірською.

Отримано 19 квітня 2018 р.

м. Київ

